

TALATEU MA'Á E FAIAKÓ

Ke ke mateuteu fakalaumālie ke ako'i e lēsoni ko 'enī, kātaki 'o lau mo fakalaululoto ki he ngaahi me'á ni: 'I he taimi 'oku tau fai ai ha me'a 'oku hala pe fai ha fehālāki, 'oku totonu ke tau tala ko hotau fo'ui pea feinga ke fakatonutonu ia (vakai ki he Sēmisi 5:16). 'Oku lava 'e he'etau holi ke loto fakatōkilalo mo kole fakamolemolé 'o fakamolū e ngaahi loto pea teuteu'i kitautolu ke ha'u kia Kalaisi (vakai 3 Nifai 12:23–24).

TEUTEÚ

- Faka'ilonga'i 'a e peesi 106 'i he tohi lēsoni ko 'enī ke faingofua ho'o huke ki aí.
- Lau 'a e 1 Nifai 17:7–8, 17–19, 49–55; 18:1. Mateuteu ke fakamatala'i nou-nou 'a e talanoa 'o Nifai mo hono ngaahi tokouá 'i he'enua fo'u ha vaká.

NGAAHI 'EKITIVITĪ KE AKO MEI AÍ

Kamata'aki ha 'ekitivitī fakatahataha. Ki ha ngaahi fakakaukau, vakai ki he peesi 3.

Lotu Fakaafe'i ha taha 'o e fānaú ke ne fai 'a e fua lotú.

Fakatātā Faka'alī'ali 'a e fakatātā 'o Sisū Kalaisi 'i he peesi 106. Talaange ki he fānaú na'e ako'i mai 'e Sisū 'a e founga ke tau fiefia aí. Fakamatala'i ange ko e lea'aki e ngaahi lea lelei te ne lava 'o ngaohi kitautolu ke tau fiefia pea te ne lava 'o ngaohi mo e ni'ihī kehé ke nau fiefia; 'i he taimi 'oku tau fai ai ha fehālāki pe fai ha me'a 'oku 'ikai lelei, 'oku fie ma'u ke tau ngāue'aki e ngaahi lea lelei ko 'enī: “Oku ou kole fakamolemole atu.” Fakaafe'i 'a e fānaú ke nau lea, “Oku ou kole fakamolemole atu.”

Hiva Hiva'i pe lau 'a e fakalea ki he tau 'o e “Oku ou Feinga ke Hangē ko Sisúú” (*Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 40–41) pea fai 'a e fakatātā 'oku hā atu 'i laló. Fakaafe'i 'a e fānaú ke kau mo koe.

Fe'ofa'aki hangē ko Sisū. (*kuku ho fatafatá pea māfulifuli*)

Feinga ke fakahā [he me'a kotoa pē]. (*kamokamo e 'ulú*)

[Fakahā] e 'ofa mo angamalū ['i ho'o ngāue mo e fakakaukau], (*kuku ho fatafatá pea māfulifuli*)

Akonaki ia 'a Sisū. (*kamokamo e 'ulú*)

Talanoa 'i he Folofolá Faka'alī'ali 'a e fakatātā 'o e fo'u 'e Nifai ha vaká (peesi 70) pea fai 'a e talanoa 'o Nifai mo hono ngaahi tokouá 'i he'enua fo'u ha vaká. 'Oku 'oatu 'i lalo ha sīpinga:

Ko Nifai 'eni (*tuhi kia Nifai 'i he lotomālie 'o e fakatātaá*). Na'e fekau 'e he 'Eikí kia Nifai ke fo'u ha vaka. Ko e vaká ko ha fu'u vaka lahi (*tuhi ki he vaka 'i he fakatātaá*). Ko e ngaahi tokoua 'eni 'o Nifai (*tuhi kiate kinautolu 'i he fakatātaá*). Ko e ni'ihī 'o kinautolu na'a nau lea ta'e'ofa kia Nifai pea 'ikai ke nau fie tokoni kiate ia ke fo'u 'a e vaká. Na'e loto mamahi 'a Nifai (*'ai 'a e fānaú ke hangē pē 'oku nau loto mamahi*). Na'e kole fakamolemole ki mui ange 'a e ngaahi tokoua 'o Nifai pea nau tokoni kiate ia 'i hono fo'u e vaká. Pea na'e toe fiefia 'a e tokotaha kotoa pē (*'ai 'a e fānaú ke hangē pē 'oku nau fiefiá*).

Fakamanatu ki he fānaú ko e taimi 'oku tau pehē ai, “Oku ou kole fakamolemole atu,” te tau lava 'o fiefia ai pea tokoni'i e ni'ihī kehé ke nau fiefia fokí. Fakaafe'i 'a e fānaú ke nau lea 'o pehē, “Oku ou kole fakamolemole atu.”

NGAAHI
TOKONI
FAKAFIAKÓ

Ngaahi Hivá: Ke tokoni ki he fānaú ke ako ha hiva, hiva'i ha ki'i konga nounou pea kole ki he fānaú ke anгимui atu kiate koe. Pea 'ai kinautolu ke toutou lau 'a e fo'i laine kakato pea hoko ki he kotoa 'o e fo'i hivá.

Ngaahi talanoá: 'Oku ako 'a e fānaú mei he toutou fai 'o e me'a ko iá. Toutou fai 'o e ngaahi talanoa 'oku manako ai 'a e fānaú 'i he lolotonga 'a e kalasi nesilíi. Ko e founga fakafiefia 'eni ke toe fakamanatu mo e fānaú 'a e me'a ne nau akó.

Fakatulama'i 'Ai 'a e fānaú ke hangē pē 'oku nau tokoni kia Nifai 'i hono fo'u e vaká—tutu'u e papá, fetuku ia ki he matātahí, tuki e fa'ó ki he papá pea fokotu'u e ngaahi laá. 'Ai e ngaahi ngaue, ongó mo ngaue holo ke tokoni ki hono fakakau mai e fānaú.

Faka'osí Vahevahe 'a ho'o fakam'óní te tau lava ke fiefia 'i he taimi 'oku tau pehē ai, "Oku ou kole fakamolemole atu."

Lotu Fakaafe'i ha taha 'o e fānaú ke ne fai 'a e lotu tukú.

NGAAHI 'EKITIVITĪ KE FILI MEI AÍ

TEUTEÚ *Ki he va'inga mate'i 'o ha taha:* 'Ai ha tatau 'o e peesi 71 pea kosi ha taha 'o e ngaahi siakalé. Valivali kapau 'e fie ma'u. 'Omai 'a e holoholo 'e tolu pe ko e konga tupenu iiki.

Ki he 'ekitivitī vesa: 'Ai ha tatau pea kosi 'a e ngaahi fuopotopoto 'i he peesi 71 ke takitaha 'a e fānaú. Tui ha me'i filo pe afo 'i 'olunga 'i he fo'i fuopotopoto takitaha ke ngaohi ha vesa pe kahoa ma'á e fānaú takitaha.

Va'inga Mate'i 'o ha taha

Folahi 'a e holoholo 'e tolu 'i he falikí. 'Ai 'a e fānaú ke fakapuliki honau matá lolotonga ho'o fūfuu'i 'a e fofonga na'á ke kosi 'i he taha 'o e ngaahi holoholó. 'Ai 'a e fānaú ke nau taufetongi 'i hono huke 'a e ngaahi holoholó kae 'oua kuo nau ma'u 'a e fofongá. Pea lau 'a e fakamatalá kiate kinautolu pea fakaafe'i ke nau angimui atu kiate koe. Toutou fai 'a e va'ingá kae 'oua kuo 'i ai ha faingamālie 'o e tokotaha kotoa pē 'okú ne fie ma'u ha faingamālié.

Ngaahi Talanoá Fai 'a e ngaahi talanoa faingofua ke tokoni ki he fānaú ke nau lea 'o pehē, "Oku ou kole fakamolemole atu," hangē ko e:

- Ko ha ki'i ta'ahine na'á ne to'o 'a e me'ava'inga 'a hono ki'i tuonga'ané. Na'á ne lotomamahi (*'ai 'a e fānaú ke pehē pē 'oku nau fakafulofula*). Peá ne pehē ange, "Oku ou kole fakamolemole atu" pea fakafoki ange 'a e me'ava'ingá (*'ai 'a e fānaú ke nau lea, "Oku ou kole fakamolemole atu"*). Na'e fiefia hono ki'i tuonga'ané! (*'ai 'a e fānaú ke nau malimali*).
- Na'e 'i ai ha ki'i tamasi'i na'e lele atu pē 'o tau 'i hono tuofefiné. Na'e lotomamahi 'a hono tuofefiné (*'ai 'a e fānaú ke nau fakafulofula*). Peá ne pehē ange leva, "Oku ou kole fakamolemole atu" (*'ai 'a e fānaú ke nau lea, "Oku ou kole fakamolemole atu"*). Na'e fiefia hono tuofefiné! (*'ai 'a e fānaú ke nau malimali*).

Toutou fai pē 'a e me'a tatau ki he ngaahi ngaahi fakatātā kehé.

Vesá 'Oange ha ki'i vesa pe kahoa ki he fānaú takitaha ke nau tui. Lau 'a e ngaahi lea 'i he fakatātaá kiate kinautolu.

NGAAHI TOKONI FAKAFAIAKÓ

Fakatulama'i: 'Oku tokoni hono fakatātaá 'i 'a e ngaahi talanoa mei he folofolá ke mahino ki he fānaú pea nau manatu 'i 'a e me'a 'okú ke feinga ke ako'i. (Vakai 'Oku 'Ikai Ha U'i 'e Mahu'inga Ange 'i he Faiakó, 165–66.)

Ngaahi Ma'u'anga Tokoni:

Ngāue'aki pē 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni 'oku 'omai 'e he Siasí 'i he kalasi nesilií. Kapau 'okú ke toe fie ma'u ha me'a lahi ange ke fai 'e he fānaú, fili ha ngaahi talanoa, va'inga, tamapua pe 'ekitivitī valivali mei he tohi lēsoni ko 'ení pe mei he ngaahi makasini 'a e Siasí. Te ke lava 'o ngāue'aki 'a e ngaahi 'ekitivitī ko 'ení ki he lahi taha te ke fie ma'u pea te ke lava 'o ako'i ha lēsoni 'e taha 'i ha uike hokohoko 'e ua pe tolu.

Toe Fakahoko: Kapau 'e fanongo tu'o lahi 'a e fānaú ki ha kupu'i lea, 'e lava ke hoko ia ko ha konga 'o 'enau ngaahi lea 'oku nau ma'u 'i he fanongo ki aí. Kapau te nau toutou lea-'aki 'a e kupu'i lea ko íá, 'e lava ke hoko ia ko e konga 'o e ngaahi lea 'oku nau lea'aki.

